

## 19. ASIRDA EDİRNE VİLAYETİ COĞRAFYASI\*

The Geography Of Edirne Province In 19<sup>th</sup> Century

Prof. Dr. Ramazan ÖZEY\*\*

### ÖZET

*Çağ, devir, zaman ve yüzyıl kelimeleri ile ifade edilen asır, belirli zaman aralığını kapsar. Yüzyıl kelimesi, ilk kez Romalılar tarafından yüz kişiden oluşan askeri birlikler için kullanılmıştır. 1626'larda, sözcüğün anlamı değiştirildi ve halk yüz yıllık zaman aralığı olarak kullanmaya başladı.*

*Yüzyıl kelimesi, kelime olarak her ne kadar, yüz yıllık bir zaman dilimini teşkil ediyorsa da, Tarihi Coğrafya üzerinde çalışan bilim adamları, yüzyılın başlangıcı ve sonunu, bazı önemli tarihi olaylarla belirlemektedirler. Bu belirlemeye göre, 19.yüzyıl; Napolyon Savaşları'nın sona ermesinden (1815), Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına (1914) kadar olan 99 yıllık bir süreyi kapsamaktadır.*

*19.yüzyıl, tarih sahnesinde, dünya savaşlarının olmasıyla tanınır ve bir savaşlar asrı olarak bilinir. Tarihi coğrafya açısından Yüce Osmanlı Devletinin son asrını teşkil eden 19.yüzyıl, hep savaşlarla geçmiştir. Söz konusu bu savaşların büyük bir bölümü, özellikle Yüce Osmanlı Devletinin Rumeli topraklarında cereyan etmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak, Avrupa kıtasındaki Osmanlı topraklarında, çok fazla siyasi değişimler yaşanmıştır.*

*I.Murad'ın Cenevizlerle anlaşarak, 1363'de önemli bir Türk nüfusunu Rumeli topraklarına geçirmesiyle başlayan fetih hareketi, 1365'te başkentin Bursa'dan Edirne'ye taşınmasıyla nihayet buldu. İstanbul'un fethine kadar olan dönemde (1365–1453), Edirne; en parlak dönemini yaşadı. İstanbul'un fethinden sonra, Edirne; Yüce Osmanlı Devletinin Avrupa topraklarında genişlemesinde, önemli bir kavşak noktasını oluşturdu. Ancak İmparatorluğun, Osmanlı Avrupası'nda toprak kaybetmeye başlamasıyla birlikte, Edirne şehri ve yakın çevresi; göçmen nüfusun konaklama yeri özelliği kazandı.*

*Osmanlı Devleti'nin son dönemi olan 19.asırda ise, Edirne vilayetinde çok hızlı değişimler yaşanmıştır. Bu değişimlerin en önemlisi, Edirne'nin bir asır içinde üç kez düşman işgaline uğramış olmasıdır. Bunun sonucu olarak, Edirne ve çevresinde, sık sık siyasi sınırlar değişmiştir. Savaşlar ve salgın hastalıklar,*

---

\* Bu makale, Türk Coğrafya Kurumu tarafından, 28.Coğrafya Meslek Haftası dolayısıyla, 10–12 Haziran 1998 tarihleri arasında Edirne'de düzenlenen "Geçmişte, Günümüzde ve Gelecekte Trakya" konulu sempozyumda bildiri olarak sunulmuştur.

\*\* Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Bölümü, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı'nda öğretim üyesidir.

*bölge insanını derinden etkilemiş ve hareket kabiliyetini iyice zayıflatmıştır. Siyasi sınırlardaki ve nüfustaki hızlı değişimler; tarım, hayvancılık, sanayi, ulaşım ve ticaret gibi faaliyetlere olumsuz yönde etkilemişlerdir.*

*Bu bildiride, Osmanlı devletinin Avrupa topraklarındaki en önemli vilayetlerinden biri olan Edirne; Osmanlı için bir "hüzün asrı" kabul edilen 19. asır zaman dilimi içinde, tarihi coğrafya açısından incelenecektir.*

### **ABSTRACT**

*Century extends a definite time interval and can be expressed by words such as age, epoch and time. Century word was first used for the military troops which have been accomplished from hundred soldiers. And in the year 1626, the meaning of the word changed and the people began to use it as a time interval which covers a hundred years.*

*Although as a word century forms a time interval of a hundred years, colleagues whom are busy with the Historical Geography, determinates the beginning and the end of century with some important historical events. According to this determination 19<sup>th</sup> Century; extends a period of 99 years from the end of the Napoleon Wars in 1815 to the beginning of the First World War in 1914.*

*19<sup>th</sup> Century, in history scene, gained fame with the world wars and became known as age of wars. This epoch, according to Historical Geography, was the last age of the Ottoman State which was busy with wars usually in this last period to his end. Especially, most part of these wars took place in the Rumelia lands of the state. As a natural result of this, in European land of the state, too many political changes took place.*

*The conquest movement which began by the treatment of Sultan Murat I with Genoese for transferring a very important Turkish population to Rumelia lands in 1363, ended by carrying the capital from Bursa to Edirne in 1365. In this period, which continued till the conquest of Istanbul in 1453, Edirne lived it's most brilliant days. After the conquest, Edirne became an important crossing point for Ottoman State to expand European lands. But, by the beginning of the State's losing some lands in Europe Edirne city and it's close surroundings gained a different role such as being a halting place for the immigrant population.*

*In the 19<sup>th</sup> century, which is the last period of the State, there has been lived too many fast changes. The most important of these changes is the occupation of the enemies Edirne city three times in one century. As a result of this, in Edirne and the surrounding area, the political lands changed*

*frequently. Wars and infectious illnesses affected the people of the area and weakened their movement capacity. The fast changes on the political borders and the population affected the activities such as agriculture, cattle-dealing, industry, communication and trade.*

*In this announcement, Edirne, which was one of the most important provinces of the Ottoman State, will be studied in the 19<sup>th</sup> century time interval which is accepted a "Sadness Age" for the Ottomans, according to historical geography.*

## GİRİŞ

Asır ya da yüzyıl, matematiksel olarak 100 yılı kapsamaktadır. Ancak tarih ilminin süzgecinden geçirildiğinde, asır ya da yüzyıl, matematiksel olarak ifade edilen 100 yıl değil, tarih içinde önemli olayların başlangıcı veya sonu olarak kabul edilen belirli bir zaman dilimini içine almaktadır. Zaman dilimi, çok uzun süreyi kapsıyorsa çağ, 75 ile 125 yıl gibi bir devreyi içine alıyorsa, asır ya da yüzyıl olarak tanımlanmaktadır.

Tarih bilimcileri<sup>1</sup>, yüzyılları belirli olaylarla başlatırlar ve sona erdirirler. Buna göre 17.yüzyıl, 1588 İspanyol Armadası'nın yok edilışinden Görkemli İngiltere'deki sözde görkemli devrimden bir yıl sonrası olan 1689 yılına kadar 101 yıl, 18.yüzyıl İngiltere ile Fransa arasında başlayan dünya savaşlarından (1689) Waterloo'da son bulan Napolyon savaşlarının bitimi olan 1815 yılına kadar 121 yıl sürmüştür. 19.yüzyıl ise, 1815 yılından Birinci Dünya Savaşlarının başlangıcı olan 1914 yılına kadar 99 yıllık bir süreyi kapsar. 20.yüzyılı, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı olan 1914 ile Sovyetler Birliği'nin dağılmaya başladığı 1989 yılları arasında kalan 75 yıllık süreyi içine alan zaman dilimi olarak kabul ederler. 21.yüzyıl ise 1989 yılında başlamış bulunuyor.

Yapmış olduğumuz bu tarihi coğrafya araştırmasında, 19.yüzyıl olarak, tarih bilimcilerin görüşleri doğrultusunda, 1815 yılından 1914 yılına kadar olan dönemi, 19.yüzyıl olarak kabul edeceğiz.

---

<sup>1</sup>LUKACS, John.,1994, (Çev.M.Harmancı), Yirminci Yüzyılın ve Modern Çağın Sonu. (Orijinal Adı; The End of the twentieth Century and the End of the Modern Age.). Sabah Yay., Ekonomik Yay., İSTANBUL.

Cevdet Türkay'ın "İstanbul Kütüphanelerinde Osmanlılar Devrine Ait Türkçe-Arapça-Farsça Yazma ve Basma Coğrafya Eserleri Bibliyografyası" adlı eserinde, İstanbul'da bulunan kütüphanelerdeki coğrafi eserlerin tüm listesi verilmiştir.<sup>2</sup> Bu eserler üzerinde istatistiksel bir hesaplama yapacak olursak; 1815–1914 yıllarını kapsayan 99 yıllık devrede (19.yüzyıl), toplam 573 eser (kitap ve atlas) tesbit edilmiştir. Bu eserlerin 17'si 1815-1839 yılları arasında (II. Mahmut Devri), 66'sı 1840-1861 yılları arasında (I.Abdülmecit devri), 91'i 1862-1876 yılları arasında (Abdülaziz devri), 340'ı 1877-1909 yılları arasında (II. Abdülhamit devri), 59'u ise 1910-1914 yılları arasında (V.Mehmet devri) yayınlanmış olduğu görülür. Dönemlere göre yılbaşına düşen coğrafya kitap sayısı incelendiğinde, 19.yüzyılın başından sonuna doğru periyodik bir artış görülmektedir. II. Mahmud döneminde yılda 0,7 coğrafi eser düşerken, I.Abdülmecit döneminde 3,1, Abdülaziz döneminde 6,5, II. Abdülhamit döneminde 10,6, V.Mehmet döneminin ilk yarısında ise (1910–1914), 17,4 coğrafi eser düşmüştür. Diğer bir ifadeyle, toplam 573 eserin, % 70'i (399 eser) 1877–1914 yılları içinde yayınlanmıştır. Öte yandan 1815–1877 yıllarını kapsayan dönemdeki eserlerin büyük çoğunluğunu, Arapça, Farsça ve Fransızca eserlerin tercümeleleri oluşturmuştur.

19.yüzyılda yayınlanmış olan coğrafi eserler, tercümeleler, salnameler, atlaslar, haritalar, ilk ve orta dereceli okullarda okutulan ders kitapları ve telif eserlerdir. Tercümeleler daha ziyade coğrafyanın genelini konu aldığından, Edirne vilayetine özel bir yer verilmemiştir. Salmameler ise, vilayetlere ait istatistikî ve tanıtıcı bilgileri içeren birer yıllık hüviyetindedir. Bu vesileyle, çalışmamızda örnekleme yapılırken, daha ziyade 19.yüzyılın son dönem (1877–1914) olan coğrafi kitaplardan seçmeler yapılmıştır.

18.yüzyıldan itibaren birbirini takip eden tarih olayları ve bu olaylara refakat eden yangın, veba salgını, v.b. felaketler Edirne'nin yaşayışında gittikçe daha sarsıcı etkiler yapmaya başladı. Devletin hudutları Orta Tuna ovalarından Balkan yarımadasına doğru gerilerken, Edirne önce

---

<sup>2</sup> TÜRKAY, C., 1958, İstanbul Kütüphanelerinde Osmanlı'lar Devrine Ait Türkçe-Arapça-Farsça Yazma ve Basma Coğrafya Eserleri Bibliyografyası. Maarif Basımevi, Bilim Eserleri Serisi, İSTANBUL.

müsamahasız Hıristiyan devletlere terk edilen memleketlerden kaçan göçmen kabilelerinin uğrağı oldu. Fakat Edirne asıl felaketli yıllarını 19.yüzyıl ile 20.yüzyıl başlarında yaşadı.<sup>3</sup>

19.yüzyılda Edirne Vilayeti, Osmanlı döneminin çöküş dönemine denk geldiği ve bu yüzyılda Balkanlarda yaşanan savaşlar ve göçler dolayısıyla en fazla etkilenmiş Osmanlı vilayetlerinden biridir. Bu sebeple Edirne vilayeti, özellikle beşeri coğrafya bakımından çok hareketli ve değişken bir dönem geçirmiştir.

Osmanlı Avrupası (Avrupa-i Osmanî), savaşlar nedeniyle sürekli değişime uğramıştır. Bu değişimi, Faik Sabri “Avrupa” adlı kitabında şöyle anlatır: “Avrupa-i Osmanî’de 7 vilayetimiz vardı. Yanya, İşkodra, Kosova, Manastır, Selanik, Edirne ve İstanbul. Bu vilayetlerin yüzölçümü 169.000 km<sup>2</sup>.idi. Bu vilayetlerde 6 milyon nüfus vardı. Son muharebe bize Rumeli’yi kaybetti. Elimizde kala kala bir Edirne Vilayeti ve Çatalca Müstakil Mutasarrıflığı kaldı. Bu suretle Avrupa’daki ülkemizin toprakları birden 25.369 km<sup>2</sup>.ye ve nüfusu (İstanbul dâhil olduğu halde) 2.348.000’e indi.

Bizden gaspedilen hukukun iadesine çalışmak, seller gibi akıtılan günahsız ve masum kanlarının gelecekte intikamını almaya hazırlanmak bizim ve evlât ve efradımızın uhdesine düşen bir vatan vazifesidir. Bu hassasiyeti onlara telkine çalışalım ve vatan muhabbetini ve vatan uğrunda fedakârlık istidadını onlara öğretelim.”<sup>4</sup>

## 19. YÜZYILDA EDİRNE VİLAYETİ’NİN

### SINIRLARI, YÜZÖLÇÜMÜ VE ÖZELLİKLERİ

Şemseddin Sami, Kamus’ul Alam’ın 2.cildinde, 1889 tarihindeki Edirne vilayetinin sınırları ve yüzölçümü hakkında şu bilgileri verir; “Devlet-i Aliye-i Osmaniye’nin Rumeli kıtasındaki vilayetlerin en büyüklerinden olup, doğudan şehir-i emanetine mülhak kaza-i erbaa (dört kaza) ile, batıdan Selanik vilayeti ile, kuzeydoğu cihetinden Karadeniz ile, güneyden dahi Marmara ve Adalar denizi ile sınırlı ve çevrilidir.

<sup>3</sup> Besim DARKOT, 1964, “Edirne (Coğrafi Giriş)”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Edirne Armağan kitabından ayrı basım, Ankara.

<sup>4</sup> Faik Sabri, 1913–1915 (1329–1331), Avrupa. Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, s.415, Dersaadet (İstanbul).

Yüzölçümü yaklaşık ve tahmini olarak 42.500 km<sup>2</sup>.dir. Ahalisi ise 777.676 kişidir.”<sup>5</sup>

1893 yıllarında Edirne vilayetinin sınırları; “kuzeyden mümtaz Rumeli vilayeti, doğudan Karadeniz ve İstanbul vilayeti, güneyden Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı, Adalar Denizi, batıdan Selanik vilayeti ile” belirlenmiştir.<sup>6</sup>

19.yüzyılın sonlarında, Edirne vilayetinin yeri; “Teras kıtası ile Semateraki adasından oluşmuştur. Edirne’den geçen Meriç nehri vilayeti iklim ve tabiatları farklı olarak doğu ve batı olarak iki kısma ayrılmıştır.”<sup>7</sup> Ve sınırları şu şekildedir; “Edirne vilayeti Avrupa-i Osmaniye’de yer alan vilayetlerden biri olarak Çatalca mutasarrıflığının batısında yer alır. Kuzeyinde Karadeniz ile Bulgaristan, batısında Selanik vilayeti yer alır. Güneyi Marmara Denizi, Kal’a-i Sultaniye (Çanakkale Boğazı) ve Adalar denizi ile sahildir.

Adı geçen vilayetin yüzölçümü 38.850 km<sup>2</sup>. ve bilcümle nüfusu çoğunluğu İslâm olmak üzere yaklaşık olarak 1.010.000 nüfusa ulaşır.”<sup>8</sup>

### DOĞAL COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

Şemseddin Sami, Kamus’ul Alam’ın 2.cildinde, 1889 tarihindeki Edirne vilayetinin doğal coğrafyası hakkında şu bilgileri verir; “Vilayetin batı cihetinde Rodop (yani despot dağı), kuzeydoğu cihetinde Istranca, güney cihetinde dahi Korudağ silsilesi devam edip, bunların etekleri ve diğer münferit dağlar ve küçük silsileler dahi vilayetin arazisi dağlık denilirse de, dağların arasında ve alehusus nehirlerin kenarlarında oldukça geniş ovaları, güzel bayırları ve münbit vadileri çoktur. Mezkûr üç silsilenin etekleri ile sair dağların ekserisi ormanlar ile örtülüdür.

<sup>5</sup> Şemseddin Sami, 1989, (1306), Kamus’ul Alam. Mihran Matbaası, 2.cild, s.808–811, İstanbul.

<sup>6</sup> Ahmet Cemal, 1893–1895, (1311), Coğrafyayı Osmanî. Mektebi Harbiye Matbaası, İstanbul.

<sup>7</sup> İbnün Nüzhet Cevat., 1914-1915 (H.1329-1330), Haritalı Musavver Memalik-i Osmaniye Coğrafyası. Arakas Matbaası, Tefeyyüz Kütüphanesi, s.15-16, (Dersaadet), İSTANBUL.

<sup>8</sup> Ali Tevfik, 1913, (1329), Mufassal Memalik-i Osmaniye Coğrafyası. Tefeyyüz Kitabhanesi, s.192, Dersadet (İstanbul).

Vilayetin büyük kısmı Adalar denizi mailesine yönelmiş olup, Meriç nehri havzasına tabidir. Rodop silsilesi eteklerinden inen Arda nehri ile kuzeyden gelen Tunca nehri merkez vilayetin yanında Meriç ile birleştikleri gibi, doğu ve güney taraflarından gelen Ergene nehri dahi Meriç'e karışır. Rodop silsilesinin güney eteklerinden inen bazı küçük nehirler dahi doğrudan doğruya Adalar denizine dökülür. Yalnız Istranca silsilesinin doğu mailesinden inen bazı ufak nehirler Karadeniz'e ve kezalik bir takım küçükleri Marmara'ya mensup olur.”<sup>9</sup>

Ahmet Cemal, 1893 yılları Edirne vilayetini şöyle anlatır; “Edirne vilayeti arazisinin batı ve güneybatı cihetleri gayet dağlık olup, diğer cihetleri Meriç ve kolları ile sulandığından fevkalade münbit ve mahsuldar ova ve bayırlıktan ibarettir.”<sup>10</sup>

Ve Ahmet Cemal Edirne vilayetinin akarsuları hakkında çok geniş bilgiler verir; “Meriç-Heber Nehri havzası; bu nehir Çadırtepe'nin kuzeydoğu taraflarından doğup, Kozdere bendi hizasından itibaren doğuya doğru akar. Bana ile Ballova'dan geçtikten sonra solundaki Tatarpazarcığı mevkiinin yakınında Atrapol geçidinden ve Azladay mevkiinden gelen Topoliniça suyunu alıp, Doğu Rumeli'nin merkezi olan Filibe şehrini geçtikten sonra Perasdam derbendinden gelen Kopsa deresiyle, soldan Simneli mevkiinin yakınında Zagalardan inen Söğütlü ve sazlı dere kollarından oluşan Sazlı dereyi alır. Sonra Mustafa Paşa Köprüsünü geçerek sağından Karaağaç mevki önünde Arda'yı ve ondan sonra Tunca'yı alır ki bu üç suyun birleştiği yerde Edirne şehri bulunur.

Arda Nehri; Büyük ve Küçük Arda adında iki sudan oluşmuştur. Büyük Arda Rodop dağlarından doğmuş olup, İsmilan mevkiinden geçip ve soldan aldığı bir küçük su üzerinde Paşmaklı kasabasını terk ederek Küçük Arda ile birleşir. Sonra Eğridere'yi sağında ve Kırcaali'yi solunda bırakarak sağından Daridere ve Mestanlı mevkiilerinden geçen Söğütlü dereyi alıp, “Ada” mevkiinde Arda'ya ulaşır.

Tunca nehri; Kızanlık'ın batısında Balkanlardan hasıl olup adı geçen mevki ile İslimye'yi birer yankol üzerine bıraktıktan sonra sağındaki

<sup>9</sup> Şemseddin Sami, 1989, (1306), Kamus'ul Alam. Mihran Matbaası, 2.cild, s.808–811, İstanbul.

<sup>10</sup> Ahmet Cemal, 1893-1895, (1311), Coğrafyayı Osmani. Mektebi Harbiye Matbaası, İstanbul

“Yanbolu-Amifipoli” önünde “Karinabad”dan gelen “Azmağı” alıp güneye doğru akar. Solunda “Kızıl Yenice”yi ve bir sol kolu üzerinde “hanlı Yenice”yi terk ederek Edirne civarını sulayıp Meriç’e karışır.

Meriç nehri, Edirne’nin güneyinde Ada denilen bataklığı teşkil ile “Kale Burgaz” mevkiini ve Kızıldeli suyunun mültekasına yakın “Dimetoka’yı sağında bırakıp soldan Ergene nehrini alır.

Ergene nehri; Istranca dağlarından doğarak soldan “Çorlu” ve sağından “Vize”, “Karıştıran”, “Babaeski”, “Kırkkilise”, “Havsa” mevkilerinden geçen ve bir diğerine paralel birçok kollar alır. Sonra solunda “Malkara” ile “Hayrabolu”dan geçen Buca deresini aldıktan sonra solunda “Ceseri Ergene-Uzunköprü” mevkiini terk ettikten sonra “İpsala” mevkiinin kuzeyinde Meriç’e karışır. Elhasıl Meriç bir takım bataklıklar teşkil ederek ve Keşan’dan gelen bir yankolu dahi alarak “İnöz-Enez” körfezine ulaşır.

Meriç nehri, Edirne’den aşağı gemilerin seyrine müsait ise de buradan yukarıda ufak kayıklar ve sallar ancak işleyebiliyor. Pirinç çeltikleri ve değirmen harkları, bugün bu nehirde gemi seyrine engel teşkil etmektedir.

Ali Tevfik, 1913 tarihli Memalik-i Osmaniye Coğrafyası adlı eserinde, edirne vilayetinin doğal şartları hakkında şöyle yazar; “ Bu vilayetin orta kısımları istisna olarak arazi umumiyetle dağlık, havası sağlam ve latif olup içinde geniş ovalar vardır. Vilayetin doğusunda Istranca dağları, Tekfurdağı (Tekirdağ) dağ silsilesi ile güneyinde Korudağ ve batısında Despot dağları devam eder. Bunlardan Tekfurdağı, ıhlamur ağaçları ile, Istranca dağları her çeşit ağaçlarla kaplıdır ve pek çok meralara sahiptir. Başlıca Tuna, Arda, Ergene sularının kendine akmasıyla büyüklük kazanan Meriç nehri, adı geçen vilayeti sulamaktadır. Kavak suyu dahi Saroz körfezine suyunu boşaltmaktadır. Bunlardan başka Yarmalıdere Adalar Denizine, Karasu ile Kuru çayı “Karaağaç” limanından oluşan Buru gölüne akmaktadır.”<sup>11</sup>

İbnün Nüzhet Cevat, 1914–1915 yıllarında yazdığı Haritalı Musavver Memalik-i Osmaniye Coğrafyası adlı eserinde Edirne

<sup>11</sup> Ali Tevfik, 1913, (1329), Mufassal Memalik-i Osmaniye Coğrafyası. Tefeyyüz Kitabhanesi, s.192–193, Dersadet (İstanbul).



vilayetinin doğal coğrafyası hakkında özlü bilgiler sunar; “Vilayetin batı kısmı Rodop silsilesinin ormanlı tepe ile yaylaları ile arızalıdır. Doğu kısmı dahi Edirne ovası ile Istranca ve Tekfur dağı silsilelerinin devam eylediği yüksek yaylaları ihtiva eder. İşbu yaylalar ile Gelibolu yarımadası vilayetin en ziyade verimli arazisi ve kalabalık semtini teşkil eder. Vilayetin güneybatı cihetleri Burugöl ve Meriç’in aşağı kısmı civarı tamamen bataklık olup sağlığa zararlıdır.”<sup>12</sup>

### BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

Şemseddin Sami, Kamus’ul Alam’ın 2.cildinde, 1889 tarihindeki Edirne vilayetinin Beşeri ve İktisadi Coğrafya Özellikleri hakkında çok ayrıntılı bilgiler verir; “Vilayetin mahsulâtı çeşitli hububat ile çeşitli sebze ve meyvelerden ibaret olup, dut ağaçları dahi çoktur. İpek başlıca gelirlerindedir. Hayvanları mahsulâtından çok olup, kaşar peyniri, yağ, yapağı, deri vesaire çıkar.

Ahalisi 777.676 kişi olup, bunlardan 377.000’i Müslüman, 225.000’i Rum, 104.000’i Bulgar, 15.000’i Ermeni ve diğer 50.000 kadarı dahi Yahudi, Kıpti vesairedir.

Vilayet dâhilinde 1.818.850 baş koyun, 787.380 baş keçi vardır. Sığır ve hayvanlar küçük ise de kuvvetlidir.

Mahalli sanayi başlıca aba ve şayak gibi yün mensucat ile alaca, gömleklik bez ve bazı ipek kumaşlardan ibarettir.

Edirne Vilayeti 6 sancak, 31 kaza ve 109 nahiyeye ayrılmıştır.

<i>Sancak Adı</i>	<i>Kaza Adı</i>	<i>Nahiyeleri</i>
<b>Edirne</b>	Edirne	Üsküdar, Ada, Çona
	Ceseri	Çermen, Selbügün, Lefke
	Mustafapaşa	
	Kırcaali	Selmanlar, Osmanpaşalar, Hocalar, Yahyalı, Karakayalar, Şaban, Kabarova, Kurucaviran.
	Dimetoka	Karacahalil, Kulelibergos, Karakilise, Saltak.
	Ortaköy	Sarihazar, Mahmutlu, Timurlar, Kabağağaç, Mandıraca.
	Ceseri Ergene	İbriktepe, Ada, Çalı.

<sup>12</sup> İbnün Nüzhet Cevat., 1914-1915., (H.1329-1330), Haritalı Musavver Memalik-i Osmaniye Coğrafyası. Arakas Matbaası, Tefeyyüz Kütüphanesi, s.15-16, (Dersaadet), İSTANBUL.

<b>Kırkkilise</b>	Havza	Karacasalih.
	Kırkkilise	Üsküp, Kavaklı, Eskipolis, Koyova, Terzidere, Pınarhisar.
	Tırnova	Karametin, Denizoba, Yenidere, Çakınahor.
	Lüleburgas	Büyükkarıştıran, Ahmetbey.
	Vize	Saray, Yenice, Örencik, Hasboğa.
<b>Tekfurdağı</b>	Ahtapolu	Vasilkos, Ayastefanos.
	Midye	Samakocak
	Eskibaba	Merkez, Karahalil, Cengerli, Pınarhisar, Kozcugaz.
	Tekfurdağı	Ereğli, İncelik, Naib, Ortaca, Işıklar.
	Çorlu	Türbedere, Muratlı.
<b>Gelibolu</b>	Malkara	Koz, Hereke, Hamidiye, Azgar.
	Hayrabolu	Umurbey (Ömerbey).
	Gelibolu	Bolayır, Sayfur, Eceabat.
	Keşan	Karabona, Paşayığıt, Suluca.
<b>Dedeoğaç</b>	Şarköy	Ovamüstecip, Evreşe.
	Mürefte	Ganos, Kesenyalı.
	Dedeoğaç	Şahinler, Doğanca, Ferecik, Magri.
<b>Gümülcine</b>	Sofulu	Ede, Bitekli, Büyükderbent, Paşmak, Kızlarbala, İpsala.
	İnöz	Kocaali.
	Gümülcine	Maronya, Şabhane, Yassı, Kurrayı Cedide (Yeniköy).
	Sultanyeri	Ada, Taşlı, Koh, Tekke.
	Ahiçelebi	İsmilan, Söğütçük, Tozburun, Boşovik, Çıtak.
	İskeçe	Sakarkaya, Yassıören, Çelebli, Yenice, Yeniköy.
	Eğridere	Maşuklulu, Küçükviran, Hotaşlı, Büyükahitler.
Daridere	Şahin, Akpınar.	

Edirne (Andrinople); Devleti-i Aliye-i Osmaniye'nin Rumeli'nde İstanbul'dan sonra ikinci şehri olup, aynı adlı olan vilayetin ve ikinci orduyu hümayunun merkezidir. Teraki (Trakya) kıta-yı kadimesinin ortasında, 41° 41'26" kuzey enlemi ile 24°16'43" doğu boylamında ve İstanbul'un 225 km. kuzeybatısında yer alır. Tunca, Meriç ve Arda nehirlerinin mahalli telakkisinde olan güzel bir mevkiye kurulmuş olup, Meriç, Arda ile birleştikten sonra, şehrin güneybatı kenarından ve Tunca ise içinden geçer. Büyük, süslü ve ticaretgâh bir şehir olup, 110.000 ahali, iki kapulu çarşısı ile bir bedesteni, 6 büyük ve 160 kadar küçük cami şerifi ile 26 mescidi, 22 medresesi, 3.000 cilde yakın kitabı olan bir kütüphanesi, 18 kilisesi, 12 havrası, 42 tekkesi, bir harap saray-ı hümayunu, 5 kışlası, biri askeri ve biri mülki iki mektebi idadisi, bir

askeri rüşdiyesi, iki mülki rüşdiyesi ve bir kız rüşdiye mektebi ile 60 sair mektepleri, nümune çiftliği ile beraber bir ziraat mektebi, biri askeri, biri belediyenin ve biri de rahipler tarafından idare olunur 3 hastahanesi, 5 imareti, ahiren (son yıllarda) bina olunmuş ve bir büyük saati dahi hamil olan bir güzel ve yüksek yangın kulesi, nehirlerin üzerinde 7 kargir köprüsü, bir büyük suyolu, etrafında nüvaciye müteaddid büyük istihkâmlar ve kuzey cihetinde bir eski kalesi vardır.

Şehrin içinde bahçeler ve ağaçlar çok olduğu gibi, etrafı dahi bağ ve bostanlarla çevrilidir. Ahalisinin yarısından fazlası Müslüman, geri kalanı Rum, Bulgar, ermeni ve yahudidir. Camii şeriflerin en büyüğü ve en sanatkârânesi sultan II. Selim Han tarafından bina buyurulmuş olan Sultan Selim Camiidir ki üçer şerefeli dört minaresi vardır. İkincisi Sultan II. Murad Han tarafından yapılması buyurulmuş olan Üç Şerefeli Camiidir ki bunun dahi dört minaresi olup, bu minareler kürre-i arz üzerinde bulunan camii şerif minarelerinin en büyük ve en yüksekleri oldukları rivayet edilir. Üçüncüsü Yıldırım Sultan Bayezit Han'ın şehzadesi Emir Süleyman tarafından başlanılarak, Musa Çelebi tarafından binasına devam edilen ve Çelebi Sultan Mehmed Han hazretleri tarafından tamamlanmış olan Eski Camiidir ki büyüklükçe Edirne camilerinin ikincisi olup, iki minaresinden biri yani iki şerefelisi sonradan Sultan II. Murat Han tarafından ilave buyurulmuştur. Dördüncüsü yine Sultan II. Murat Han tarafından bina buyurulmuş olan bir minareli Muradiye, beşincisi dahi Yıldırım Sultan Bayezid Hanın ismi âlileri ile yâd olunan mevkide bina etmiş oldukları bir kubbeli camii şeriftir. Hüdavendigâr hazretlerinin Edirne'yi ikinci payitaht ittihaz buyurduklarında bina etmiş oldukları Eski saray sonradan muhterik (terkedilmiş) olup, yerinde Sultan Selim Camii şerifi bina olunmuştur. Harap halinde mevcut olan saray-ı hümayun ise Sultan II. Murat Han ve Ebulfeth Sultan II. Mehmet Han tarafından bina buyurulmuştur.

Köprülerin beşi Tunca, ikisi Meriç nehri üzerinde olup, Tunca üzerindeki en büyüğü kadim olup fetihten sonra Gazi Mihal tarafından tamir edilmiş olan Mihal Köprüsüdür ki Yıldırım nam mevkii ile şehrin arasında mümettit olup, 758 m. Uzunluğu ve 8 m. Genişliği vardır. İkincisi Sultan Bayezid Han Veli hazretlerinin Tunca kenarında bina buyurmuş oldukları camii şerif ile kasaba arasında vaki olup, Padişah Bayezid Han Veli tarafından inşa edilmiş olduğu rivayet edilir.

Üçüncüsü Sultan III. Mustafa Han tarafından inşa buyurulmuş olan Saraçhane köprüsüdür. Diğer ikisi dahi Saray-ı hümayuna mensup mesirenin iki cihetinde yer almış olup, ebulfeth Sultan II. Mehmed han hazretlerinin inşa ettirdikleridir. Meriç üzerindeki iki köprünün dahi en büyüğü olan Yeni Köprü, sultan II. Mehmet Han hazretleri tarafından başlanıp, cennetmekan Sultan Abdülmecid Han'ın saltanat zamanında ikmal olunmuştur. Diğer olan Eski Köprü dahi Akıncı Ahmet Paşa isminde bir hayır sahibinin eseridir.

İki çarşının Ali Paşa Çarşısı denileni şehrin ortasında yer almış olup, büyük ve mamur olmakla, 216 dükkanı havidir ve 6 kapısı vardır. Diğer olan Arasta çarşısının havi olduğu 124 dükkandan bir miktarı haraptır ve diğerlerinde haffaf (kavaf=ayakkabıcı) esnafı ikamet etmektedir. Edirne şehrinde yün ve ipek ve pamuktan güzel bazı mensucat ile kilim vesaire yapılır. Dabakhaneleri çoktur. Bazı gülsuyu fabrikaları dahi vardır. Ahiren demiryollarının inşası üzerine, bir taraftan Dersaadet ile Dedeagaç iskelesi ile ve bir taraftan dahi Avrupa ile bağlantı kurmuş Edirne'nin ticari önemini bir kat daha artırmıştır.

Edirne şehri pek eski olup, ilk önceleri Orostiyas ismi ile adeta bir kasaba iken, ikinci kurun (zaman, devir, asır) miladide Roma imparatorlarından Adriyan tarafından genişletilmiş ve süslenmiş olmakla bunun ismiyle (Adriyanopolis) anılmaya başlanmıştır ki Edirne ismi bunun değiştirilmiş ve kısaltılmışıdır. Hicri 763 tarihinde Hüdavendigâr Gazi hazretlerinin saltanat zamanında Lala Şahin Paşa eliyle fetholunmuş ve dört sene sonra Padişah Hüdavendigâr Sultan Murat, Çermen fethinden döndüklerinde hümayunlarında bu şehri ikinci payitaht (başkent) ittihaz buyurmakla, İstanbul'un fethine dek 90 sene Devlet-i Osmaniye'nin payitahtı olmuştur. Gerek bu müddet içinde ve gerek sonrasında, Osmanlı saltanatı zamanında Edirne şehri hayli genişlemiş ve güzelleşmiştir. Payitaht bulunduğu müddet içinde vefat eden Mihal gibi bazı gazilerin, evliya, şeyh ve âlimlerden birçok kişinin türbeleri bulunur. Gerek Roma ve Bizans devletleri ve gerek Devlet-i Osmaniye zamanında Edirne'de bazı büyük muharebeler vuku bulmuştur.<sup>13</sup>

---

<sup>13</sup> Şemseddin Sami, 1989, (1306), Kamus'ul Alam. Mihran Matbaası, 2.cild, s.808-811, İstanbul.

1893 yıllarında Edirne vilayetinin siyasi bölünüşü ve şehirleri hakkında, Ahmet Cemal şu bilgileri verir;<sup>14</sup>

<i>Sancak Adı</i>	<i>Kazaların Adı</i>
<b>1. Edirne</b>	Ceseri (Köprülü) Mustafa Paşa, Ceseri (Köprülü) Ergene, Uzunköprü, Dimetoka, Kırcaali, Ortaköy, Havza.
<b>2. Kırkkilise</b>	Midye, Tırnova, Vize, Babaeski, Lüleburgaz, Ahtapolu.
<b>3. Tekfurdağı</b>	Çorlu, Malkara, Hayrabolu.
<b>4. Gelibolu</b>	Keşan, Şarköy, Mürefte, Eceabat (Merkezi Maydos).
<b>5. Gümülcine</b>	İskeçe, Sultanyeri (Merkezi Koşukavak), Cebel (Merkezi Mestanlı), Ahi Çelebi (Merkezi Paşmaklı), Eğridere, Daridere, Ropçoz (Merkezi Dölen).
<b>6. Dedeğaç</b>	İnos=Enes, Sofulu.

Edirne Şehri; hicri 763 (M.1361) Hüdavendigâr Sultan I. Murat hazretlerinin saltanat döneminde fetholunmuş ve 89 yıl kadar Osmanlı başkenti olmuştur. Bu şehir, 1245 (1829) ve 1294 (1877) tarihlerinde Ruslar tarafından zapt olunmuş ise de, antlaşmalar sonucunda tekrar tahliye etmişlerdir. İçinde eski bir iç kalesi var ise de, bu defa yeni usul üzere tahkim kılınmaktadır. Adı geçen şehir, İkinci Orduyu Hümayunun ve kendi namındaki vilayetin makro idaresidir. Dahilinde eski eserlerden sayılan ve büyük sultanlar hazretleri tarafından inşa ettirilmiş eski cami “Muradiye-Dar’ül Hadis”, Bayezid, Üç Şerefeli, Sultan Selim, kilise tarzında Kilise Camii, Çelebi camii ve Sultan Murat hazretleri tarafından inşa ettirilen Şecaettin Camii şerifeleri gibi pek çok camiler ile sayısız medrese ve imaretler, çeşitli milletlere ait mektepler ile İkinci Orduyu hümayuna ait bir adet Mekteb-i İdadi Askeri ile bir de Rüşdiyeyi Askeriye ve şehrin civarında Demirtaş, Karaağaç adlı yerlerde içmeye uygun pek güzel sular, şehirde Sarayıçı Tavok Ormanı, Mihal köprüsü, Demirtaş gibi bir çok da mesireler mevcuttur. Buranın sığırdili ile

<sup>14</sup> Ahmet Cemal, 1893-1895, (1311), Coğrafyayı Osmani. Mektebi Harbiye Matbaası, İstanbul

sabunu, devayı misk helvası, kaşar peyniri, kayısı, armut, üzüm gibi meyvesi de pek meşhurdur.

Tekfurdağı (Rodoscuk-Rodostova); Marmara denizi sahilinde ticaretgâh bir şehir olup, tahminen 23.000 kadar nüfusa sahiptir. Adı geçen şehir (m.1892, h.1245) ve (m.1878, h.1295) tarihlerinde Ruslar tarafından istila olunmuş ise de tekrar tahliye edilmiştir.

Kırkkilise-Herakliya; Edirne'nin doğusunda ve Ergene kollarından biri üzerine kurulmuş olup, civarında pek çok bağ olduğundan üzüm ticareti ile meşhurdur. Buranın Edirne'ye nazaran askeri önemi günden güne arttığından civarına istihkâmlar yapılmaktadır.

Gelibolu; 758 (m.1356) Sultan Murat Hüdavendigâr zamanında Şehzade Süleyman Paşa kumandası altında olarak seksen kadar Osmanlı kahramanları Çardak denilen yerden sallara binerek Rumeli'ye geçip zapt eyledikleri yerdir. Süleyman Paşa dahi burada vefat ettiğinden mezarı Bolayır'dadır.

Ceseri (Köprülü) Ergene-Uzunköprü; Bu şehir Ergene nehrinin sol tarafında yer almış olup, hicri 831 (m.1427) sultan II. Murat hazretleri tarafından bina ve inşa ettirilmiştir. Önünde 392 metre uzunluğunda ve 5,5 metre genişliğinde, 174 gözlü büyük bir kargir köprü mevcuttur.

Ceseri (Köprülü) Mustafa Paşa; Mevkii Edirne'nin batısında ve Doğu Rumeli hattı imtiyazı yakınında ve Edirne'den Filibe'ye giden şimendifer (demiryolu) üzerinde olduğundan askeri önemi pek ziyadedir. Buranın su ve havası her ne kadar latif ise de, ara sıra Meriç nehrinin taşması, şehrin bazı mahallelerini tahrip etmektedir. İçinde Piyade ve Süvari askerleri şahanesinin ikametine mahsus kışlalar ile Meriç nehri üzerinde büyük bir de köprü mevcuttur.

Dimetoka-Didimotikos; Eski bir şehir olup Meriç nehrine mensup olan Kızıldeli suyunun mahalli telakkisinde ve şimendiferin birleştiği mahalle yakın olduğundan önemli bir yeri vardır.”

Ali Cevad, 1895 tarihli, “Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati” adlı 4 ciltlik eserinin çeşitli bölümlerinde, Edirne vilayeti ile ilgili çok ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Ancak Ali Cevad, Edirne maddesini kaleme almamıştır. Bunun yerine Edirne vilayetine

bağlı diğer tüm livalara (Tekfurdağı, Gelibolu, Gümülcine, Dedeagaç, Kırkkilise) ait çok ayrıntılı bilgilere rastlanmaktadır.

Tekfurdağı (Tekirdağ) ile ilgili bilgiler şöyledir,<sup>15</sup> “Tekfurdağı Edirne vilayetinde liva merkezi bir kasaba olup Marmara Denizi sahilinde Dersaadetten yetmiş deniz mili ve Gelibolu kasabasından 97 km.mesafede yer alan vilayetin en güzel iskelelerinden birisidir.

Kasabadan şimendifer (tren) istasyonuna kadar gayet mükemmel bir sose inşa olunmuştur ki bu sayede ulaşım fevkalade bir şekilde yapılır. Kasabanın havası gayet güzel ve üç tarafı bağ ve bağçeler (bahçeler) ile süslüdür.

Nefs-i kasaba 42 mahhalleye ayrılmış olup 3778 hane ve 1313 dükkan ve 19.662 nüfusu vardır. Kasabada 11 cami, 17 mescit ve 16 adet tekke bulunmaktadır. Bunlardan birisi Han İbrahim Paşa ve diğerleri Çağlazade Rüstem Paşa'nın yaptırdığı eserlerdir.

Bunlardan başka Tekfurdağı'nda birer bab gayet muntazam hükümet konağı, askerlik dairesi, askeri silah ve elbise deposu, rüşdiye mektebi, karantina ve liman dairesi, iki depo, 50 çeşme, 4 şadırvan mevcuttur. Kasabada yer alan üç adet tuğla ve kiremithanelerde yıllık 5-6 yüz bin adet tuğla imal olunur. Haftada iki gün kurulan pazaryerinde hayvanlar ile meyve, pamuk, ırzakı üzüm gibi ürünler alınır ve satılır.

Tekfurdağı'nın mevkiisi ve deniz sahilinde bulunması cihetiyle denizden gidilip gelindiği gibi harman mevsiminde dahi 40–50 bin araba ve 20 bin kadar deve ile iskeleye zahire (hububat) nakil olunur. Tekfurdağı limanına bir sene zarfında gelen çeşitli gemilerin adeti, tonilato miktarları ile adı geçen gemilerin tabiiyetleri aşağıdaki cedvelde sunulmuştur.

<i>Tabiiyeti</i>	<i>Gemi Adeti</i>	<i>Tonilatosu</i>
<b>Devlet-i Aliye</b>	1719	60.609
<b>Almanya</b>	19	20.558
<b>İngiliz</b>	51	24.397

<sup>15</sup> Ali cevad, 1895, (1313), Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügatı. Cilt 1, s.254, 257

<b>Danimarka</b>	3	24.397
<b>Fransız</b>	49	3.228
<b>Yunan</b>	387	56.798
<b>Felemenk</b>	3	36.643
<b>İtalya</b>	7	3.510
<b>Sisam</b>	18	54632
<b>Rusya</b>	1	929
<b>Toplam</b>	<b>2.256</b>	<b>206.339</b>

Tekfurdağı sancağı ise; vilayetin güneydoğu cihetinde olup Gelibolu, Edirne ve Çatalca sancakları ile Marmara denizi ile sınırlıdır. Livanın arazisi dağlık ve Tekfurdağı kazasından gayrisi pırnal meşesi, gürgen ağaçları ile süslü ormanlarına sahiptir ki livanın ormanlık yerlerinin genişliği yaklaşık 103.000 dönüm miktarındadır.

Akarsuları nadir olup ancak İncik dağlarından inen ve Temertzeli köyü altında Ergene nehrine ulaşan Hayrabolu deresi ile Feraş, Karaca, Gür, Kurudere, Çeke deresi gibi yazın kuruyup kışın akan ufak tefek sular arazi sulamasına hizmet etmektedir.

Sancağın ürünleri birinci derecede olup, hinta (buğday), kızılca şerir (arpa), susam, alaf (yulaf), çavdar, mısır, kuşyemi, burçak, nohut, mercimek, fasulye, keten, pamuk, kara tohum ve üzüm gayet bol olarak hâsıl olur. Arazinin bitki üretim kuvveti bire onbeş oranındadır.

Yerel mamülleri dahi kaba, kuşak, keçe gibi sanayi ürünlerinden ibarettir. Liva dâhilinde bulut renginde gayet yumuşak bir taş ile Malta taşı yerinde kullanılan en iyi kaygan taşlar çıkar ve yıllık birkaç yüz liralık taş sarf ve ihraç olunur. Bundan başka sayısız yerlerde kömür madenleri ve Ballık köyü civarında bir maden suyu kaynağı vardır.

Livanın toplam nüfusu 104.062 kişi kadardır. Livanın ilmiye müesseselerinin toplamı 191 adet ibtidaiye (ilkokul) 3 adet rüştiye (ortaokul) ve 1 adet idadi (lise) olmak üzere 195 adettir. Rüştiye ve idadiyenin tamamı ile ibtidaiyenin 119'u İslam mektebleridir. Bu mekteplerde okuyan öğrenci sayısı ise ibtidaiyede 3358 erkek, 935 kız öğrenci, rüşdiyede 101, idadiyede ise 75 öğrenci okumaktadır. Diğer milletlere ait rüşdiye ve idadi mektepleri yoktur. Sadece 46 Rum ibtidaiyesi (3.149 erkek, 702 kız öğrenci), 6 ermeni ibtidaiyesi (721



erkek, 487 kız), 2 Protestan ibtidaiyesi (39 erkek, 34 kız), 5 Bulgar ibtidaiyesi (71 erkek), 1 Katolik ibtidaiyesi (15 erkek), 2 Yahudi ibtidaiyesi (150 erkek, 50 kız öğrenci) olmak üzere 62 adet ibtidaiye (ilkokul) mektebi bulunmaktadır.

Sancağın bir senelik geliri 10.458.916 kuruş 24 para ve Ziraat Bankasının sermayesi 5.012.413 kuruş ve Resmi Bütçesinde 221.504 kuruş, ithalatı 17.143 kuruş, ihracatı 176.793 kuruş sarfiyat dâhilinde gösterilmiştir.

Liva dâhilinde toplam 167.999 baş koyun, 45.058 baş keçi, 13.631 baş öküz, 2.347 baş manda, 3.422 baş dana, 2.812 baş beygir, 1412 baş merkep, 160 baş boğa, 301 baş sığır boğası, 4000 baş manda ineği, 8.670 baş karasığır ineği, 2.050 baş malaka, 13 baş katır ve 43 baş deve beslenmektedir.

Livanın idari taksimatı ise aşağıda cedvelde gösterilmiştir:

<i>Kaza Merkezi</i>	<i>Nahiye Merkezi</i>	<i>Köy adedi</i>
<b>Merkez</b>	Merkez	23
	Ereğli	19
	İnecik	19
	Naib	10
	Ortaca	-
	Işıklar	-
<b>Çorlu</b>	Merkez	-
	Muratlı	-
	Türbedere	36
<b>Malkara</b>	Himmet	-
	Koz	-
	Hereke	65
	Ergazi	-
<b>Hayrabolu</b>	Merkez	6
	Umurbey	31
	Büyük Karakarlı	24
	Çerkez Müslim	11

Tekfurdağı kazası ise; 23 köy ile Ereğli, İnecik, Naib, Ortaca ve Işıklar adıyla beş nahiyeden oluşmuş olup hâsılatı ve imalatı sancağın anlatıldığı sırada zikrolunmuştur. Kaza dâhilinde; 74 cami, 58 medrese, mektep ve tekke, 6 askeri ve emiriye binaları, 22 çeşitli milletlere ait

mektepler, 35 kilise, manastır ve havra, 8287 hane, 53 otel ve han, 9 hamam ve ılıca, 1627 dükkan, 439 mağaza, 4 fabrika, 47 değirmen, 15 tuğla ve kiremithane, 4 dabakhane, 1 silahhane, 75 yeldeğirmeni, 64.992 tarla, 1.884 çayır, 18.616 bağ, 60 çiftlik ve 9 bezirhane vardır.”

Ali Cevad, 1895 tarihli, “Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügatı” adlı eserinin 386.sayfasında Dedeagaç ile ilgili şu bilgileri verir;

Edirne vilayetini oluşturan elviyeden aynı adlı olan sancağın merkezi olup, Edirne'nin güney yönünde ve Adalar Denizi sahilinde yer alan Mekri ile İnöz (Enez) arasında yeni kurulmuş bir kasabadır.

Bu kasaba, bundan 25 sene evveline kadar bir boş mevkii olup Rumeli şimendiferinin Kavalalı-Burgaz istasyonundan buraya kadar bir şube ayrılmasıyla mevkisinin önem kazanmasıyla kurulmuş ve o tarihten itibaren imar görmeye başlayarak bugünkü günde 1.500 kadar hane ve dükkan yapılmıştır.

Tasarlanan limanın yapılması halinde, şehrin pek ziyade önem kazanacağı şüphesizdir.

Kasabada 2 camii şerif, 2 hamam, 1 şadırvan ve gayet muntazam bir hükümet konağı ve bir bab kışla ve jandarma dairesi, bir Ziraat Bankası, bir büyük tuz ambarı, gaz ile hareket eden istiabına kafî küçük bir mendirek, bir bab mekteb-i idadi-i mülkiye ve çeşitli mektepler vardır.

Kasabaya idare-i mahsusa ile Fransa, Yunan ve Juli viktoria, Almanya kumpanyalarına ait vapurlar uğramaktadır.

Dedeagaç limanına bir sene zarfında uğrayan gemilerin miktarı ile hacim istiaabları aşağıdaki cedvelde sunulmuştur;

<i>Tabiiyeti</i>	<i>Gemi adedi</i>	<i>Miktar (Ton)</i>
<b>Osmanlı</b>	849	39.679
<b>Alman</b>	7	7.164
<b>İngiliz</b>	113	46.882
<b>Avusturya</b>	59	66.679
<b>Danimarka</b>	1	1.043
<b>Fransız</b>	57	67.229

<b>Yunan</b>	201	24.725
<b>İtalya</b>	1	621
<b>Sisam</b>	10	65
<b>İsveç</b>	2	1.768
<b>Toplam</b>	<b>1300</b>	<b>255.922</b>

Dedeğaç kazası: merkez livaya Ferecik, Mekri, Semadirek adası, Doğanhisar, Şahin adıyla beş nahiye ve 41 köy bağlıdır.

Dedeğaç sancağı: kuzeyden Edirne, doğudan Gelibolu, batıdan Gümülcine sancakları ve güneyden Adalar denizi ile çevrilidir. Arazisi bazan dağlık ise de Meriç nehrinin geçtiği yerler ile nehrin mansabı civarı düz ve bataklıktır. Bununla beraber havası mutedil olup, İnöz (Enez) civarı bazı hastalıklara maruzdur. Özellikle Dedeğaç civarında meltem rüzgârı ile gündoğrusu estiği zamanlar sıtma ortaya çıkar.

Meriç nehrinin aşağı kısmından başka liva dâhilinde bir hayli küçük çay ve dereler mevcut ise de önemli şeyler olmadığından zikre şayan değildir.

Livanın ormanlık semtleri Dedeğaç ile civarı olup, meşe, kayın, bunar (pırnal), çam, gürgen ağaçları ile kaplıdır ki bunlardan hem kereste ve hem de kömür imal olunur.

Sancağın hemen her yönünde çeşitli maden damarları müşahede olunmuş ise de ihracına teşebbüs edilmemiştir. Mevcut madenlerin cinsleri; bakır, tuty (çinko), grafit, simli kurşun, antimon, manganez, krom vesairedir.

Bir nahiye suretinde idare olunan Semadirek adasında gayet zengin simli kurşun damarlarına tesadüf olunmaktadır. Semadirek adasında romatizma hastalığına şifa veren bir ılıca ile Dedeğaç yakınında cilt hastalığına faydalı iki maden suyu kaynağı vardır.

Livanın nüfusu 100.000'i aşkındır. Livanın tarım ürünleri her nevi sebze ve meyve ile çeşitli tahıllardan ibarettir. Bir sene zarfında liva dâhilinde yetişen mahsulün cinsi ve miktarları şöyledir. 1.074.370 kile buğday, 58.330 kile arpa, 22.770 kile çavdar, 220 kile darı ve 6.754 kile burçak üretilmiştir. Ayrıca 400.000 kiye mısır, 40.000 kiye susam, 20.840 kiye fasulye, 42.200 kiye nohut, 8.410 kiye pamuk, 1198 kiye ipekböceği,

280.000 kiye zeytin, 20.000 kiye zeytinyağı, 920.000 kiye palamut üretimi olmuştur. Livada toplam 444 adet arı kovanı bulunmaktadır.

Livada 53 öğrencili bir idadi mektebi, 59 öğrencili 2 adet Rüşdiye mektebi ve 1951 erkek ve 517 kız öğrenciye sahip 31 İslam İbtidaiye mektebi, 1614 erkek, 1301 kız öğrenciye sahip 65 gayri müslim ibtidaiye mektepleri ile Semadirek adasında dahi yazın tatil, kışın açılan bir Rum mektebi mevcuttur.

Liva, 3 kaza, 12 nahiye ve 168 köyden müteşekkildir. Dedeagaç kazasına Mekri, Ferecik, Semadirek, Şahinler ve Doğanhisar nahiyeleri ile birlikte 41 köy bağlıdır. Sofular kazasına ise İpsala, Paşmak, Ova, Derbent, Kanberler bala ve Sinekli nahiyeleri ile 110 köy bağlı bulunmaktadır. İnöz (Enez) kazasını sadece bir nahiyesi (Kocaeli) ve 17 köyü bulunmaktadır.

Ali Cevad, 1895 tarihli, “Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati” adlı eserinin 2.cildinin 593-595. Sayfalarında Kırkilise (Kırklareli)ile ilgili şu bilgileri verir;

Kırkilise (Saranda ecclisses); Edirne vilayetinde liva merkezi bir kasaba olup, Istranca dağlarının batı eteklerinde ve bir geçidin karşısında pek mühim bir askeri mevkiidir. Kasaba içinde 8 cami-i şerif ile 2 dergâh, şayak, fanila, çul, çuval imaline mahsus 45 kadar destegâh mevcuttur. Bu destegâhlar yılda 4156 zir'a şayak ve fanila, 6360 adet çul ve çuval imal ederler.

Kasabada şarapçılık dahi fevkalade ilerlemiş olup 3.611 şarapçı tarafından yıllık 6-7 milyon kiye şarap ve 500.000 kiye kadar rakı imal edilerek Avrupa'ya özellikle Fransa'nın belirli beldelerine sevk olunarak bu yüzden çok miktarda para memlekete girer.

Kasaba ile Pınarhisar, Kozcugaz, Kavaklı koyu, Üsküp Polos, Terzidere adında ikisi muvazzaf, dördü fahri müdürlerle idare olunur altı nahiye 71 köyden merkez kazası teşkil eder ki bunların cümlesinde 11.966 hane ve 6598 nüfusu mevcuttur.

Kırkilise sancağı; Edirne vilayetinin kuzeydoğusundan ibaret olup kuzeyden Doğu Rumeli, batıdan edirne, güneyden Tekfurdağı livaları ve doğudan Karadeniz ve Çatalca livası ile sınırlıdır.

Liva arazisi kısmen Balkan, kısmen ovalık olup bittabi balkanlar ziraate elverişli değil ise de çoğunlukla çavdar ekilmektedir. Ovalarda kızılca hinta (buğday), çavdar, mısır, şer (arpa), kenevir yetiştirilir.

Ormanları gayet geniş olmakla, kereste ve odun kesilir ve kömür elde edilerek Karadeniz iskeleleri ve şimendifer ile Dersaadet'e ve diğer yerlere sevk olunur.

Livada, ehil hayvanlardan 576.313 baş koyun, 175.947 baş keçi, 17.460 baş canavar (kurt ve domuz gibi yabancı hayvan), 5.000 baş karasığır, 300 baş merkep, 7.346 baş manda, 24.386 baş öküz, 203 baş ester (katır), 871 baş beygir mevcut idi ki bunlar resmi istatistiklerden alınmıştır.

Kazanın sularını, Ergene nehri toplayarak Meriç vasıtasıyla Adalar denizine dökülür. Livanın mamulâtı, kilim, şayak, halı, bez ile ipek, şarap vesairedir.

Livanın idari taksimatı ve nüfus miktarları aşağıdaki cedvelde sunulmuştur.

<i>Kaza</i>	<i>Nahiye</i>	<i>Köy</i>	<i>Hane Sayısı</i>	<i>Nüfus Miktarı</i>
<b>Tırnova</b>	4	26	3.726	16.615
<b>Lüleburgaz</b>	2	40	2.829	15.313
<b>Ahtapolu</b>	1	15	2.325	8.570
<b>Vize</b>	4	47	3.845	33.986
<b>Midye</b>	1	6	1.370	7.180
<b>Babaatik (Babaeski)</b>	3	34	3.468	14.104
<b>Kırkilise</b>	7	71	11.966	56.982
<b>Toplam</b>	<b>22</b>	<b>241</b>	<b>29.529</b>	<b>138.678</b>

Kırkilise livasında 3.309.099 dönüm ekili ve ekili olmayan arazi, 57 çiftlik, 37.808 dönüm bağ, 2.060 dönüm bağçe, 26.467 dönüm tarla, 4.933 dönüm çayır, 62.746 dönüm mera, 362.148 dönüm orman bulunmaktadır.

Liva dâhilinde toplam 3.197 dükkân, 107 fırın, 167 han, 313 değirmen, 9 fabrika, 3.180 anbar, 137 mektep, 128 kilise ve manastır, 3 havra, 83 camii ve mescit, 23 türbe, tekke ve medrese, 8 hamam, 105 çeşme ve sebil, 669 ahır, 125 arsa, 31 tuğla ve kiremithane, 989 harman yeri, 13 aba ve şayak dolabı, 17 dalyan, 362 kışlak, 1 yağhane, 6 tahta bıçkısı, 29 oda, 2 kışla, 67.060 baltalık, 1 silahhane, 4 kayıkthane, 48 destegâh, 1560 yaylak ve 748 kulube vardır.

Ali Cevad, 1895 tarihli, “Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati” adlı eserinin 3.cildinin 676-677.sayfalarında Gelibolu ile ilgili şu bilgileri verir;

Gelibolu; Edirne vilayetinde liva merkezi bir meşhur kasaba olup, Marmara Denizi sahilinde ve Kala-i Sultaniye (Çanakkale) boğazının girişinde ve adı geçen boğazın 12 mil kadar mesafede yer alır.

Lodosa karşı iki ve poyraza karşı bakan bir doğal limana sahip olmakla önemli yeri bulunmaktadır.

Osmanlıların Rumeli fethine besmele ile başladıkları zaman mücahitlerin hareket noktası Gelibolu kasabası olduğu gibi ilk Devlet-i Osmaniye deniz gücü dahi Gelibolu limanlarında inşa olunmuş idi.

Sağlam ve övgüye değer mevkisi meşhur olan şehrin kalesinin bugün pek az eserleri kalmıştır.

Kasabada Gazi Namdar Süleyman Paşa hazretleri namına biraderleri Hüdavendigâr hazretleri tarafından inşa kılınmış olan cami-i şerif ile Fatih devri vezirlerinden Mesih Paşa Camii ile daha birçok camii ve mescitler ile Yazıcıoğlu Muhammed Efendi ve biraderi Ahmet beycan ve zeyn-el arap ve Ağazade Şeyh Muhammed ve Kutup Ömer ile damat Sinan Paşa ile daha birçok büyük kişilerin zaviye ve kabirleri ziyarete açıktır.

Gelibolu'da 1 idadi-i mülki, 3 ibtidai mektebi ile 1 ermeni, 2 rum, 1 yahudi mektebi vardır. Nefs-i kasabada 10.000'i aşkın nüfus vardır.

Gelibolu limanına bir yıl (1307 senesi) zarfında; 4742 Osmanlı vapur ve gemisi, 4313 tonilatoluk 6 Almanya, 19.493 tonilatoluk 91 İngiliz, 113.736 tonilatoluk 101 Avusturya, 1057 tonilatoluk 1 Danimarka, 57.797 tonilatoluk 51 Fransız, 34.849 tonilatoluk 227 Yunan, 5.050

tonilatoluk 10 İtalya, 1664 tonilatoluk 2 Mısır, 901 tonilatoluk 29 Sisam, 45 tonilatoluk 1 Romanya, 1988 tonilatoluk 5 Rusya ki toplam 491.670 tonilatoluk 5.266 adet vapur ve yelken gemisi giriş-çıkış yapmış olup, hepsinden 62.302,5 kuruş resmi istihsal alınmıştır.

Nefs-i Gelibolu ile 48 köy ve Aruşa, Tifor ve Bolayır adında üç adet nahiyeden Gelibolu kazası ve Merkez kaza ile Eceabat, Keşan, Mürefte, Şarköy kazalarından Gelibolu sancağı teşkil ve tesis edilmiştir ki adıgeçen sancakta 9 nahiye ile 160 köy ve 99.000 kadar nüfus vardır.

Liva dâhilinde Meylan Dağı adıyla mevcut olan yerlerde ormanlık var ise de kereste imaline elverişli ağaçlar yoktur. Livanın nehirleri ise birkaç küçük dere ve çaylara münhasırdır: livanın havası hemen hemen her yerde mutedil olup, yazın sıcaklık 25 ile 30 dereceyi aşmaz.

Livanın mahsulâtı ise; hinta (buğday), şerir (arpa), kuşyemi, burçak, alaf (yulaf), pamuk, anason, üzüm, meyve ve kavundur. Mamulâtı ise; tuğla, kiremit, alaca, yelken bezi, çuval, kilim, pekmez, sucuk, şarap ve rakıdır.

Nefs-i kasabada 14 destegâh, 12 fabrika mevcut olup, destegâhların altısı alaca ve sekizi yelken bezi dokurlar.

Genel olarak liva dairesinde, 67 cami, 120 mescit, 138 mektep, 129 tekke ve türbe, 1 imaret, 2 medrese, 458 çeşme ve sebil, 1 hastahane, 2 havra, 107 kilise ve manastır, 1 saat kulesi vardır. Ayrıca 1.191.517 dönüm ekili ve ekili olmayan arazi, 57 çiftlik, 84.549 dönüm bağ, 964 dönüm bağçe, 221 dönüm zeytinlik, 3.125 dönüm çayır, 47.634 dönüm mera, 76.826 dönüm orman, 1800 dönüm koru, 25 dönüm palamutluk, 2058 kıta arsa bulunmaktadır.

Gelibolu livası dâhilinde, 21.947 hane, 4.158 dükkan ve mağaza, 337 fırın, 63 han, 3 hotel, 6 eczahane, 1 gazhane, 7 karakol, 18 kıta silahhane, 1 liman odası, 3 balıkhane, 462 yel değirmeni, 21 su değirmeni, 18 hamam, 4 fabrika, 5 pamuk fabrikası, 874 ahır ve samanlık, 136 oda, 8 taşocağı ve 1 mahkeme vardır.

Sancakta; 1.354 baş beygir, 1.666 baş ester (katır), 7.212 baş öküz, 1.994 baş manda, 606 baş deve, 100.000 baş koyun, 104.000 baş keçi mevcuttur.

Ali Cevad, 1895 tarihli, “Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati” adlı eserinin 3.cildinin 697-700.sayfalarında Gümülcine ile ilgili şu bilgileri verir;

Gümülcine, Edirne vilayetini teşkil eden vilayetlerden aynı adlı olan sancağın merkez idaresi olan bir kasaba olup, vilayet merkezi olan Edirne şehrinin güney yönünde ve Bahri Sefid (Akdeniz) sahilinin dört saat kadar içerisinde ve Dedeagaç iskelesiyle İskeçe arasında yer alır.

Bu kasaba kaza merkezi halinde iken mamuriyetinden yoksun bir halde olduğu halde sonradan liva merkezi sayıldığından beri günden güne mamuriyet kazanmış ve bugün 2435 hane ve 11.356 nüfusa sahip bulunmuştur.

Kasabanın etrafı ve havalisi bağ ve bağçelerle kaplı ve çevrili olduğundan meyvesi bol ve tütün ve hariri (ipeği) bereketlidir.

Kasaba içinde Eski Camii Şerif ile Kapalı karaca Muhammed ve yağhane imareti ve Yeni Cami-i Şerif emsali camiler ile mahalleler arasında 15 kadar mescit ve birkaç medrese ile iki bab dergâh ve bir kütüphane, bir guraba hastahanesi ve hükümet konağı ve idadi-i mülki mektebi ve Ziraat bankası şubesi, Düyun-u umumiyeye dairesi, posta ve telgraf idaresi, adliye dairesi ve hapishane vesair tesisler mevcuttur.

Selanik-dedeagaç şimendiferinin inşasından biri kasabanın ehemmiyetini kasabanın yarım saat kadar uzağında olduğu gibi Eski Gümülcine denilen bir eski belde harabesi hâlihazırda mevcut bulunmaktadır.

Gümülcine kazası; livanın merkez kazası olup, Akdeniz sahilinde ve Dedeagaç, ortaköy, Sultanyeri, İskeçe arasında yer alır. Adı geçen kaza şehir ile Maronya, Şaphane, Yassı, Kurrayı cedit, Şeyh Cuması, gireli, Çakal adında 8 nahiye ile 292 pare köyden oluşmuştur.

Gümülcine livası; vilayetin batı nihayetinde ve Selanik vilayeti hududunda yer almış olup, kuzeyden Doğu Rumeli vilayeti, doğudan Dedeagaç sancağı, güneyden Akdeniz ile sınırlıdır.

Livayı teşkil eden arazi kısmen ova ve kısmen Rodop dağ silsilesi olup, ovalık semtler havaca mutedil ve dağlık memleketler fevkalade



soğut havaya malik ise de deniz kenarları özellikle Köprü gölü civarı havaca kötüdür.

Liva dâhilinde cereyan eden sular ufak tefek şeylerden ibaret olup ancak Selanik vilayeti hududunda yer alan karasu adlı nehrin pek az yeri liva dâhilinde akar.

Liva arazisi fevkalade mümbit ve mahsuldar olup, bağ ve bahçelerinde kiraz, zerdali, kayısı, şeftali, elma, muşmula, erik ve emsali meyvelerle, sebzenin çeşitleri yetiştirilmektedir. Üzümlerinden yıllık 500.000 kilo şarap imal olunur.

Livanın yıllık mahsulâtı ise şöyledir; sert buğday 500.000, şerir (arpa) 500.000, yulaf 16.000, çavdar 400.000, mısır 750.000, darı 20.000, burçak 3.000, susam 500, filuce 100 kile olmak üzere 2.189.600 kiledir. Fasulye 300.000, nohut 175.000, mercimek 20.000, bakla 10.000, bezelye 1.000, patates 200.000, tütün 2.500.000, pamuk 60.000 kiye olmak üzere toplam 2.816.000 kiyedir.

Liva dâhilinde mevcut mevcut hayvanlar ise; çift öküzü 22.500, çift mandası 4.400, manda boğası 75, manda ineği 4.500, malak 1.600, sığır boğası 650, inek 30.000, dana 15.000, beygir 8.000, koyun 444.635, keçi 332.558, katır 9.500, deve 750, hergele (ineğe veya yük taşımaya alıştırlanmış at veya eşek sürüsü) 5.000, merkep 6.000 baş kadardır.

Gümölcine livası dâhilinde, 1.503.225 dönüm tarla ve arazi, 757 arsa, 63.306 çayır, 42.630 mera, 1.000 yayla, 177.974 kışlak, 78 çiftlik, 210 dutluk ve 2 saz gölü bulunmaktadır. Ve yine liva dahilinde 49.030 hane, 716 mektep, 73 kilise, 2 manastır, 2 havra, 146 han ve hotel, 2.788 dükkan ve mağaza, 8 fabrika, 1089 değirmen, 28 kiremit ve tuğla ocağı, 2 Dabakhane, 2 kasaphane, 16 dalyan, 2 yel değirmeni, 80 su terazisi, 713 kabristan, 9 hükümet konağı, 9 telgrafhane, 6 kışla ve redif deboyu, 112 kahvehane, 119 fırın, 260 oda, 9.355 ahır, 14 karakolhane, 2 metropolithane, 1 imaret, 1 memluka, 16 sabunhane, 101 tahta bıçkısı, 6 hamam, 68 köprü, 5.139 çeşme ve sebil, 3.284 kuyu, 575 cami, 50 medrese, 354 mescit vardır.

Liva dahilinde resmi ruhsatı almış bir çok maden vardır. Adigeçen madenler; bakır, antimon, kurşun, manganez, krom ve benzeridir.

Livanın ormanları 61 kıtada 198.265 dönüm genişliğinde olup, ağaç cinsleri meşe, kayın, çam, gülgen, dişbudak ve karaağaçtır. Bu ağaçlardan köylerin halkı odun ettikleri gibi tahta ve inşaatta kullanılan çeşitli kereste dahi imal olunur.

Mamulâtı ise; heybe, kilim, kuşak, döşeme, yastık, seccade, fanila, sahtiyan imal olunmaktadır.

Livanın toplam nüfusu 245.072 kişidir. Bunun 206.914'ü İslam, 15.241'i Rum, 20.671'i Bulgar, 360'ı Ermeni, 739'u Yahudi, 912'si Kıpti ve 235'i ecnebidir.

Gümülcine livasının idari taksimatı ise aşağıdaki cedvelde sunulmuştur.

<i>Kazası</i>	<i>Nüfusu</i>	<i>Köy adedi</i>	<i>Nahiye Adedi</i>
<b>Gümülcine</b>	67.218	262	7
<b>İskeçe</b>	30.796	93	6
<b>Ahi Çelebi</b>	28.162	42	-
<b>Sultanyeri</b>	49.816	146	4
<b>Eğridere</b>	32.485	71	5
<b>Ropçor</b>	13.996	26	3
<b>Daridere</b>	20.599	30	2
<b>Toplam</b>	<b>245.072</b>	<b>670</b>	<b>41</b>

Ali Tevfik, 1913 tarihli Mufassal Memalik-i Osmaniye Coğrafyası adlı eserinde, vilayetin beşeri ve iktisadi coğrafya özellikleri hakkında oldukça fazla bilgiler verir;

*“Vilayetin Tarım ve Sanayi Ürünleri:* Edirne vilayetinin toprakları münbit ve mahsuldar olduğundan arazisinde her çeşit hububat, meyve ve sebze yetişir. Çoğu taraflarında, tütün, keten, pamuk ve güney semtlerinde zeytin yetişir. Tütünün en iyisi İskeçe tarafında üretilir. Bağlar; Edirne, Kırkkilise şehirlerine çevrelediği gibi Tekfurdağı sancağında dahi çoğunluk üzere bulunmaktadır.

Vilayet dâhilinde hayli ipek böceği ve koyun dahi beslenmektedir. Vilayetin gülyağı, gülsuyu, balmumu, peynir sanayi ürünlerinden olup, yerli ihtiyaçlarından fazlası harice satılır, Vilayetin her tarafında yerel ihtiyaçlar için aba, kilim, pamuk bezi, alaca dokunur.

Edirne vilayetinin gerek demiryolları ve gerek Marmara denizi sahilinde yer alan Tekfurdağı, Gelibolu ve Adalar Denizi sahilinde yer alan Dedeagaç, karaagaç iskeleleri ve limanları sayesinde ticareti yolunda olup, bunların en meşhurları Gelibolu ve Dedeagaç iskeleleridir. İşbu Gelibolu iskelesi, Çanakkale boğazı sahilinde bulunmakla, Karadeniz ve Adalar denizinden gelip giden gemiler için uğrak yeridir.

Dedeagaç her ne kadar limana malik değil ise de, Edirne'den gelen şimendifer hattının ehemmiyetli durağıdır. Karaagaç dahi Gümülcine cihetinin mahsulünü harice ihraç eder.

*İdari Yapısı:* Edirne vilayetinin Edirne, Kırkkilise, Tekfurdağı, Gelibolu, Dedeagaç, Gümülcine adında altı adet sancağı vardır. Makro vilayeti Edirne şehri olup, sancak merkezleri kendi isimlerinde bulunan kasabalardır. Adı geçen sancaklara mensup kazalar aşağıdaki gibidir:

Edirne vilayetinin İdari yapısı

<i>Sancak</i>	<i>Kaza</i>	<i>Kaza Sınıfı</i>	<i>İdari Merkezi</i>
<b>Edirne</b>	Edirne	1	Edirne
	Ceseri Mustafa Paşa	1	Ceseri Mustafa Paşa
	Dimetoka	2	Dimetoka
	Kırcaali	1	Kırcaali
	Ortaköy	2	Ortaköy
	Ceseri Ergene	2	Ceseri Ergene
<b>Tekfurdağı</b>	Tekfurdağı	3	Tekfurdağı
	Malkara	3	Malkara
	Hayrabolu	3	Hayrabolu
	Çorlu	2	Çorlu
<b>Gelibolu</b>	Gelibolu	3	Gelibolu
	Keşan	3	Keşan
	Mürefte	3	Mürefte
	Şarköy	3	Şarköy
	Eceabat	3	Maydos
<b>Kırkkilise</b>	Kırkkilise	1	Kırkkilise
	Midye	3	Midye
	Tırnova	1	Tırnova
	Ahtapolu	3	Vanilikos
	Vize	2	Vize
	Lüleburgaz	2	Lüleburgaz

	Babaeski	2	Babaeski
	Peykerhisar	3	Peykerhisar
<b>Dedeğağaç</b>	Dedeğağaç	2	Dedeğağaç
	İnoz (Enez)	3	İnoz (Enez)
	Sofulu	3	Sofulu
<b>Gümülcine</b>	Gümülcine	1	Gümülcine
	İskeçe	2	Yenice Karacasu
	Ahiçelebi	2	Başmaklı
	Eğridere	1	Eğridere
	Daridere	2	Daridere
	Sultanyeri	2	Kuşkavak

#### *Meşhur Beldelerinin Durumları*

*Edirne Şehri:* Meriç, tunca, Arda nehirlerinin toplanıp birleştikleri yere yakın, gayet güzel ve hoş manzara bir suret üzerine kurulmuş ve 110.000 nüfusa sahip ve dört tarafı bağ, bahçe ve bostan ile çevrili ve bir eski kaleye sahip ve topraktan yapılmış istihkâmlar ile çevrili bir belde-i raina olup Asutane-i Aliye'nin 48 saat kuzeybatısında yer alır. İstanbul'a ve Dedeğağaç'a dahi birer demiryolu hattı vasıtasıyla bitişiktir. Bununla beraber şehrin yazın havası ağır ve sıtmalıdır. Suyu dahi sinekli tabir ettikleri sudur.

Adıgeçen şehir, sultan Murat Hüdavendigâr'ın saltanat zamanında fethedilmiş ve memalik-i Osmaniye topraklarına katılmış, Ebulfeth Sultan İkinci Muhammed han hazretlerinin İstanbul'u feth buyurdukları zamana kadar, ebediyete kadar devam edecek olan Devlet-i Aliye'ye ikinci payitaht yapılmış ve bugünkü günde ikinci ordunun merkezi olmuştur.

Edirne'nin Ali Paşa çarşısı denilen kargir ve büyük çarşısı ile Eskisaray, Tunca köprüsü meşhurdur.

İşbu Ali Paşa çarşısı İstanbul'daki Büyük Çarşı'ya eşdeğerdir. Çarşının bitişiğinde bir de camii şerif vardır.

Bunlardan başka Edirne'de büyük bir bedesten ve sayısız kargir hanlar ve buna denk binalar vardır. Edirne'nin Sarayıçi Mesiresi, bahar günlerinde latif olur. Bağlarında en iyi üzüm ve rayhalı kayısı ve armut ve emsali meyve ağaçları ve diğer ağaçlar gündün güne yetişir. Edirne'nin

bamya mahsulü dahi meşhurdur. Tıbben faydalı sayılan misk sabunları, sığırdili pastırması, deva-i misk şekeri, kaşar peyniri her yerde makbuldür.<sup>16</sup>

Kırkilise (Kırklareli) Kasabası: Edirne'nin 12 saat kadar doğusunda ve Istranca dağından geçen meşhur yolun ağzındadır. Bu kasabanın üzüm bağları çok ve cevizli sucuğu meşhurdur.

Tekfurdağı (tekirdağ) Kasabası: Makro vilayet olan Edirne'nin 15 saat güneydoğusunda, birkaç tepe üzerinde ve Marmara denizi sahilinde bir işlek liman mevkiindedir. Manzarası güzel ise de, sokakları dar ve gayr-i muntazamdır. Kasabanın etrafı dahi eski bir sur ile çevrilmiştir.

Tekfurdağı'nda mükemmel iskele, Antrepo olmakla beraber burası Kırkilise ve Edirne cihetlerinin en yakın bir mahreci olmak münasebetiyle ötedenberi vapurların uğramasına mahsus bir mühim ticaret mevkii hükmünü almıştır.

<sup>16</sup> Büyük Sultanların çocukluk ikametlerinde, hayır ve hasenatı için inşa ettirdikleri Yıldırım Bayezid Han hazretlerinin namlarına mensup camii şerif ile sultan Muhammet han hazretlerinin Eski Camii denmekle bilinen muhkem camii şerifleri ve Sultan ikinci Murat hazretlerinin biri üç şerefeli ve diğeri Muradiye adlarındaki camii şerifleri, medrese, imaret ve Mevlevihaneleri ve Tunca yakınında Sultan Bayezid hazretlerinin kezalik iki minareli cami, imaret ve medreseleri ve Sultan İkinci Selim hazretlerinin dört minareli yüksek namına mensup camii şerif ile medresesi vesair hayrat-ı celileri memleketin en büyük şeref ve ziynetleridir.

Sultan Selim Camisi ise cümlesinin büyüğü olup gerek metaneti ve gerekse sanayi-i mimariyede haiz olduğu nefaseti cihetle nadiren emsaldır. Sultan İkinci Mahmut hazretlerinin Edirne civarında büyük bir kışlaları ile kışla içinde bir de camii şerif vardır. Topçu askerleri için dahi mükemmel bir kışla ve merkez hastane namıyla bir de hastane mevcuttur.

Şehrin içinde, Askeri ve Belediye dairesi, biri askeri diğeri mülki olarak iki bab mekteb-i idadi, yetim ve kimsesiz çocukların talim ve terbiyesi için ziraat namına çiftliğinde yapılan ziraat, sanayi ve ticaret şubelerine taksim olunan mektep, bir adet matbaa ve bazı eşyanın dokunmasına mahsus kârhaneler (ticarethaneler) ve dabaghaneler mevcuttur.

Edirne'nin bir saat mahallinde bulunan Arnavud köyünde büyük bir taş madeni mevcut olup, bundan çıkarılan taş, köprü ve emsali kargir binalara sarf olunmaktadır.

Adigeçen köy civarında suyu gayet hafif ve hazmı kolay bir çeşme vardır. Bu su devam üzere içildikte zayıf ve hasta kişilere faydalıdır.

Edirne şehri civarında Demirtaş namındaki mahalde nefis suların Demirtaş suyu vardır. Edirne'ye 6 saat mesafede yer alan Ortaköy'de dahi çelikli bir su çıkar ki adigeçen suyu etba çelik verecekleri hastalara içirirler.

Tekfurdağı kasabasının asıl ticareti nakliyatıdır. Başlıca ihracatı çoğu İstanbul'a gönderilen zahire olup, karpuz ve kavun mahsulü meşhurdur.

Gelibolu Kasabası: Edirne'nin 28 saat güneyinde ve kendi ismiyle anılan yarımada üzerinde ve Kal'ayı Sultaniye Boğazı sahilindedir. Boğazdan gelip geçen gemilerin eşya ve zahire almalarına mahsus bir de işlek limanı vardır. Mezkur limandan pek çok zahire, pamuk, yapağı ve harir (ipek) harice ihraç olunur. Gelibolu limanı ise, Dedeğaç, Tekfurdağı limanları kadar ticari ehemmiyet kazanmıştır.

Müstahkem mevkilerden olan Bolayır, Gelibolu mülhakatındandır.

Dedeğaç Kasabası: Adalar denizi sahilinde vaki olarak makro vilayet olan Edirne'ye bir demiryolu hattı vasıtasıyla bağlanmış önemli bir ticaret iskelesidir. Fakat havası biraz ağırcadır. Edirne vilayetinin başlıca ithalat ve ihracatı Dedeğaç kasabası ile olur. Edirne ile arası 16 saattir. Kasaba pişegâhında bir liman inşası dahi planlanmaktadır. Simendire (Semadirek) adası, Dedeğaç'a bağlıdır.

Dedeğacı kazasının Ferecik nahiyesine iki buçuk saat mesafede suyu kuvvetli ve gayet müşhil "Kara Ilıcası" adıyla bir adet ılıca mevcuttur. Bu ılıca Ruzihazırın'ın (Haziran) yirmisinde küşad olup Eylül'e kadar devam eder.

Gümülcine Kasabası: Makro vilayetin güneybatısında ve İstanbul'un Selanik'e giden yol üzerindedir. Karacasu denilen ırmak, havalisinden akar.

Bu kasabanın balı meşhur ve içinde imal olunan sahtiyanı çok tanımıştır. İskelesi dahi 6 saat sonunda ve Lagos körfezinde Karağaç olup Adalar denizi sahilindeki Burugölü tabir olunan koydan dahi 25 km. içerdedir. Dedeğaç'tan Selanik'e giden şimendifer (demiryolu) hattı kasaba yanından geçmekle ticareti ziyadededir. Havası Burugölü cihetinde ağır ve sıtmalı olup diğer cihetlerde ve dağlık yerlerinde latif ve sağlamdır. Toprağı mumbit ve bağları çoktur. Ahali ipekböceği yetiştirdiklerinden çok miktarda koza üretirler.

Ceseri Ergene Kasabası: Uzunköprü ismi ile dahi yad olunur. Bu kasaba Edirne'nin 10 saat güney semtinde ve Ergene suyu kenarındadır. Ceseri Ergene kasabasının kavunu ve birbuçuk kilometre uzunluğunda ve 174 kemer üzerinde inşa edilmiş ve Uzunköprü denmekle bilinen

köprüsü, vaktiyle meşhur idi. Şimdi mecrası değişmiştir. Mezkûr kasabada gazhane dahi yapılmıştır.

Dimetoka Kasabası: Edirne'nin 8 saat güney tarafında ve Kızıldeli çayının Meriç nehrine aktığı yer yakınındadır. Kasabanın içinde, Yıldırım Beyazıt Han hazretlerinin camisi vardır.

Dimetoka kazasının Kuleli burgaz nahiyesi maruftur. İstanbul ve Dedeğaç şehirlerinden gelen şimendifer hatları bu nahiyede birleşir. Adıgeçen nahiyenin Meriç nehri üzerinde mükemmel bir köprüsü vardır.

Lüleburgaz Kasabası: Kırkkilise kasabasının 14 saat güney semtinde ve İstanbul'dan Edirne'ye giden demiryolu hattının bir saatlik mesafesinde kaza merkezidir. Ergene suyu kollarından biri yakınından geçer. İçinde dahi yünden şayak ve topraktan yaldızlı kâseler ve yazı takımları, sigaralık ve lüle gibi şeyler imal edilir.

Midye ve Ahtapolu Kasabaları: Karadeniz sahilinde birer iskeledir. Bunlardan Midye kasabası kaza merkezi olarak pişegâhında temizlenmeye muhtaç bir limana maliktir. Kasabanın kömür üretimi çok ve ahali balıkçılık ile geçinir. İğneada köyü Ahtapolu kazasına bağlıdır.

Çorlu Kasabası: Tekfurdağı kasabasının 6 saat kuzeydoğu semtinde ve kendi ismiyle anılan suyun yakınında ve İstanbul'dan Edirne'ye giden şimendifer hattının 3 km.kadar güneyindedir. Adıgeçen kasaba mühim bir şimendifer durağı olduğundan ticareti hayli genişlemiştir. Çorlu kasabasının peyniri ve her yıl 12 Nisanda başlayarak 10 gün devam eden panayırı meşhurdur.

Çorlu ovasında bulunan koruyu hümayun içinde bir çok su kaynakları ve zahire ambarları ve büyücek bir adet ahşap kale vardır.

Şarköy ve Mürefte Kasabaları: Bu kasabalar makro liva olan Gelibolu kasabasının doğu semtinde ve Marmara denizi sahilinde birer kaza merkezidir. Araları 2 saat olan adıgeçen kasabaların bağları meşhurdur.

Bunlardan Mürefte kasabasında, tuğla ve kiremit imaline mahsus fabrika vardır. Küçük gemilerin barınmasına müsait limanı dahi mevcuttur. Mürefte'nin pekmezi meşhurdur.

İnöz (Enez) Kasabası: Gelibolu'nun 20 saat kadar batısında ve Meriç nehrinin ağızlarından biri yakınında ve kendi ismiyle anılan körfezin kenarındadır. Adıgeçen körfez nehrin getirdiği çamurdan dolmuş olduğundan 6 km.uzak olan bir koyda demir atmak mecburiyetindedirler. Bu kasabanın havası ağır ve sıtmalıdır. Memlahası dahi civar kasaba ve kazalarını ihya eder. Enez'in gülleri meşhur olup Dersaadet ile diğer yerlere naklolunur.

Sofulu Kasabası: Meriç nehri kenarındadır. Bu kasaba, Edirne'den Dedeğaç kasabasına giden şimendifer hattı üzerinde bulunduğu ticaretgâhtır. Arazisi dağlık ise de, mümbit vadi ve bayırları vardır. Kuru fasulyesi dahi Trabzon ve Selanik taraflarında üretilen fasulyeye merhaçtır.

İskeçe Kasabası: İskeçe kasabası merkez liva olan Gümülcine'nin 8 saat batısında ve Despot silsilesini eteğinde ve İskeçe deresinin yakınındadır. Karasu Yenicesi nahiyesi marufdur.

Adıgeçen kasabanın ovası meşhurdur. Kuzey ciheti dahi Rodop Balkanı etekleri ile sınırlıdır. İskelesi Karağaç'dır. Mensup olduğu kazada dahi en iyi tütün üretilerek ecnebi memleketlere ve bir miktarı Dersaadet'e naklolunur. Her tarafında makbul olan Yenice Tütünü bu kazanın ürünüdür.

Kuşkavak Kasabası: Gümülcine sancağı mülhakatından Sultanyeri kazasının idare merkezidir. Adıgeçen kasaba merkez livaya 7 saat uzaktır. Ada nahiyesi bu kazaya bağlıdır.

Başmaklı Kasabası: Bu dahi Gümülcine sancağı mülhakatından Ahi Çelebi kazasının makro idaresidir. Adıgeçen kazanın arazisi, Despot dağlarının eteklerine denk geldiğinden dağlıktır. Çoğu ahalisi müslüman olup cesaret ve şecaatleri ile meşhurdur. İsmiylan nahiyesi meşhur nahiyelerden birisidir.<sup>17</sup>

19.yüzyılın sonlarına (1914) gelindiğinde, Edirne vilayeti yine altı sancağa ayrılmaktadır. "Bunlar; Edirne, Dedeğaç, Gelibolu, Kırkilise (Kırklareli) , Tekfurdağı (Tekirdağ) ve Gümülcine'dir.

---

<sup>17</sup> Ali Tevfik, 1913, (1329), Mufassal Memalik-i Osmaniye Coğrafyası. Tefeyyüz Kitabhanesi, s.192-204, Dersadet (İstanbul).



Gümölcine tütünün nefaseti ve üretimin çokluğu ve bereketi ile adeta ticaret ambarı hükmündedir (8.000 nüfuslu).

Dedeğaç, vilayetin güneyinde yeni tesis olunmuş liva merkezi bir iskele olup vilayetin ürünleri kısmen buradan ihraç olunur.

Edirne merkez vilayet ve ikinci ordunun merkezidir. Edirne zanaatkâr bir belde olup, yünlü, iplikli kumaşlar, hamam takımları, kilim ve gülyacı gibi çeşitli sanayi ürünleri imal ve istihsal olunur. Ve her nevi ticaret icra olunduğu gibi ziraat hususunda dahi ehemmiyetli bir mevkiye haizdir. Rumeli fütuhatı esnasında Bursa'dan sonra ve İstanbul'dan önce Osmanlıların payitahtı olmuş idi. Bu cihetle Osmanlı sultanları tarafından imar ve tezyinine ihtimam olunarak yüksek saraylar, camiler, mektep ve medreseler yapılmıştır (100.000 nüfuslu).

Kırkkilise, balkanlara karşı mühim bir askeri mevki olup, şarabı ve tereyağı pek nefistir (20.000 nüfuslu).

Tekfurdağı, buna Rodosçuk dahi derler. Marmara'nın işlek bir iskelesi olup, fena bir limana sahiptir. Gelibolu, Çanakkale ağzında, zeytinyağı, tuzlu balık, yün ipek gibi çeşitli ürünler ihraç eyler, (35.000 nüfuslu) bir liva merkezidir.

Edirne Vilayeti'nin diğer meşhur beldeleri; 7.000 nüfuslu Meriç ağzında iyi bir limana malik olmayan İnöz (Enez) ile 10.000 nüfusa şamil olan Dimetoka ve Karadeniz sahilinde küçük ve kömür ihraç ile meşhur Midye (6.000 nüfuslu) kasabasıdır.<sup>18</sup>

## SONUÇ

Edirne Vilayeti, 19.yüzyılda üç kez işgâle uğramış ve bu işgâllerde büyük zararlar görmüştür. Edirne'nin fethinden sonra tam 400 yıl Osmanlı idaresinde kalan Edirne; 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında işgâle uğramış ve binlerce Müslüman halk Edirne'den İstanbul'a ve Anadolu'ya göç etmiştir. Savaştan önce 140.000 dolayında olan şehrin nüfusu, işgâlden sonra çok sayıda gayrimüslimin

<sup>18</sup> İbnün Nüzhet Cevat., 1914-1915., (H.1329-1330), Haritalı Musavver Memalik-i Osmaniye Coğrafyası. Arakas Matbaası, Tefeyyüz Kütüphanesi, s.15-16, (Dersaadet), İSTANBUL.

yerleşmesine rağmen 100.000'e düşmüştür. Ancak daha sonra şehre olan göçlerle nüfus 1885'de 200.000'e ulaşmıştır.

Edirne ikinci kez 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında Ruslar tarafından işgâl edilmiştir. İşgâl ve salgın hastalıklar sonucunda Edirne adeta boşalmış ve çoğu mahallesi yıkıma uğramıştır. Üçüncü kez 1912'de Bulgarlar tarafından işgâl edilmiştir. 29 Eylül 1913'de yapılan İstanbul Antlaşması ile Edirne şehri Osmanlılar'a geçmiştir. Ancak bu arada şehrin nüfusu 100.000'in altına düşmüştür.

19.yüzyıl Edirne vilayeti, doğal coğrafyası bakımından genel itibariyle bir bütünlük arz eder. Vilayet toprakları, Kırklareli, Gümülcine ve Dedeoğaç kazalarında yer alan bir kaç küçük akarsu hariç, Meriç Nehri havzasının hemen hemen tamamını içine alır. 20.yüzyılda söz konusu bu bütünlük savaşlar ve antlaşmalarla bozulmuştur. Bugün ülke sınırlarımız çoğu yerde Meriç nehri esas alınmıştır. Oysa bilinen bir gerçektir ki, akarsuların talveg çizgisi hiçbir zaman doğal coğrafyaya uygun bir sınır değildir. Bu tip sınırlarda sorunlar hiç bir zaman eksik olmaz. Bu durum dünyanın diğer ülkelerinde de az da olsa görülmekte ve sorunlar yaşanmaktadır. Doğal coğrafyanın arz ettiği en gerçekçi sınır su bölümü çizgileridir.

19.yüzyıl boyunca yaşanan bu işgâller, kuşkusuz nüfusta olduğu gibi, tarım, hayvancılık ve ticarete de etkili olmuştur. Savaş olmayan yıllarda, ekonomik yapı canlanmış, işgâller sırasında ise olumsuz yönde etkilenmiştir.

İdari bakımdan Edirne vilayeti, 19.yüzyıl ile 20.yüzyıl karşılaştırıldığında önemli farklılıkların olduğu görülür. Bugün için, 19.yüzyıl Edirne vilayetinin topraklarının önemli bir kesimi Yunanistan, diğer bir kesimi ise Bulgaristan sınırları içinde kalmıştır. Bu ülkeler içinde kalan bölgelerde 19.yüzyılda çok miktarda Türk nüfusunun yaşadığı açıkça görülmektedir. Türk nüfusunun yoğun olduğu bu bölgelerin Bulgaristan ve Yunanistan'da kalması, daha sonraki dönemlerde büyük sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bu sorunlar, bugün bile henüz çözümlenmiş değildir. Oysa 19.yüzyıl Edirne vilayetinin idari sınırları, yapılan anlaşmalarda göz önünde tutulsaydı, bu sorunların hiçbiri yaşanmayacaktı.

Tarım ve hayvancılık bakımından incelendiğinde görülür ki, 19.yüzyıl Edirne vilayetinde bir bütünlük hâkimdir. Meriç ve kollarının suladığı tarım toprakları bölünmemiştir. Çok verimli ovaları ve vadileri ile Edirne vilayeti, o dönem Osmanlı devletinde, önemli bir tarım ve hayvancılık potansiyelini oluşturmaktadır. Sanayi, o dönem Osmanlı dönemi sanayisinin genel karakterini yansıtmaktadır. Ulaşım bakımından Edirne vilayeti, özellikle yeni 19.yüzyıl eseri olan demiryolları, Osmanlı Devleti ile Avrupa ülkeleri arasında bağlantıyı sağlamaktadır. Gerek bu demiryolları ve gerekse limanları sayesinde canlı bir ticari hayata sahiptir. Ancak 19.yüzyılda çıkan savaşlar, bu canlılığı zaman zaman sekteye uğratmıştır.

Sonuç olarak, 19.yüzyıl Edirne Vilayeti, koskoca bir devletin yıkılışını ve bu yıkılış esnasındaki coğrafi değişikliği yansıtmaktadır. Söz konusu bu coğrafi değişim yansıması, 20.yüzyıl Türkiye'sinde de önemli sorunlara sebep olmuştur. Bugün Türkiye ile komşuları olan Yunanistan ve Bulgaristan ile olan tüm sorunlarının çözümü, Tarihi Coğrafya'da yatmaktadır. Bu nedenle Trakya yarımadasının ve Balkanların Tarihi Coğrafyası çok ayrıntılı bir şekilde araştırılmalı ve gerçekler ortaya konulmalıdır.

**KAYNAKÇA**

- ADIVAR A.,1974, **Osmanlı Türklerinde İlim**. Remzi Kitabevi. İSTANBUL.
- Ahmet Cemal, 1893-1895, (1311), **Coğrafya-i Osmani**. Mektebi Harbiye Matbaası, İstanbul.
- AK M., 1993, **Osmanlılar Döneminde Coğrafya**. TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt.8, s.62-66, İSTANBUL
- AKYOL İ.H., 1943, “**Meşrutiyet Devrinde Coğrafya.**” Türk Coğrafya Derg. Sayı 2, s.121-136, ANKARA.
- AKYOL İ.H., 1945, “**Osmanlı Türklerinde Coğrafya.**” İslâm Ansiklopedisi, Cilt.3, İSTANBUL.
- ALİ CEVAD., 1895, **Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati**. Mahmut Bey Matbaası, Dersaadet (İstanbul).
- ALİ TEVFİK., 1913, **Mufassal Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası**. Tefeyyüz Kütüphanesi, İSTANBUL.
- DARKOT, B., 1964, “**Edirne (Coğrafi giriş).**” Türk Tarih Kurumu Basımevi, Edirne Armağan kitabından ayrı basım, Ankara.
- FAİK SABRİ., 1911, **Avrupa**. Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, İSTANBUL
- İBNÜN NÜZHET CEVAT., 1914-1915 (H.1329-1330), **Haritalı Musavver Memalik-i Osmaniye Coğrafyası**. Arakas Matbaası, Tefeyyüz Kütüphanesi, s.15-16, (Dersaadet) İSTANBUL.
- LUKACS John.,1994, (Çev.M.Harmancı), **Yirminci Yüzyılın ve Modern Çağın Sonu**. (Orijinal Adı; The End of the twentieth Century and the End of the Modern Age.). Sabah Yay., Ekonomik Yay., İSTANBUL.
- ÖZEY R., 1996, “**Osmanlı Döneminden Bugüne Coğrafya.**” A.Ü. D.T.C.F. III. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, ANKARA.
- ŞEMSEDDİN SAMİ, 1889 (1306) , **Kamus al-Âlâm**. Mihran Matbaası, 2.cild, s.808-811, İSTANBUL
- TAESCHER,F.,-SELEN,H.S.,1928, “**Osmanlılarda Coğrafya.**” Türkiyat Mecmuası, cilt.II, s.271-314, İSTANBUL.
- TÜRKAY, C., 1958, **İstanbul Kütüphanelerinde Osmanlı'lar Devrine Ait Türkçe-Arapça-Farsça Yazma ve Basma Coğrafya Eserleri Bibliyografyası**. Maarif Basımevi, Bilim Eserleri Serisi, İSTANBUL.
- TÜRKAY, C., 1959, **Osmanlı Türklerinde Coğrafya**. *Maarif basımevi*. İSTANBUL.